

ÜST BİLİŞSEL FARKINDALIK İLE SORUMLULUK DUYGUSU VE DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Öğrtm. Eda Demirel Ocak
Namık Kemal Ortaokulu
edademirel4@gmail.com

Prof. Dr. İlbilge Dökme
Gazi Üniversitesi
ilbilgedokme@gazi.edu.tr

Özet

Bu çalışmada 'Üst Bilişsel Farkındalık' ile 'Sorumluluk Duygusu ve Davranışı' arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışma 2016-2017 öğretim yılı bahar döneminde Ankara'da MEB'e bağlı bulunan bazı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 508 öğrenci ile yürütülmüştür. Bu çalışma tarama modelindedir. Araştırmada veri toplama aracı olarak 2 ölçek kullanılmıştır. Öğrencilerin üst bilişsel farkındalıklarını belirlemek amacıyla Sperling, Howard, Miller ve Murphy (2002) tarafından geliştirilen, Karakelle ve Saraç (2007) tarafından Türkçeye uyarlanan ve 12 maddeden oluşan 'Çocuklar için Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği' (ÜBFÖ) kullanılmıştır. Öğrencilerin sorumluluk duygularını ve davranışlarını belirlemek amacıyla Özen (2008) tarafından geliştirilen ve 18 madde içeren 'Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği' (SDDÖ) kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan iki ölçeğin korelasyon ilişkisi belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilere ilişkin değişkenler ve ölçeklerdeki maddelere verdikleri cevaplar ANOVA testi ile incelenmiştir. Araştırmanın sonucunda, üstbilişsel farkındalık ile sorumluluk duygusu ve davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır ($p < 0,05$). Bu sonuçtan hareketle, bireyin üstbilişsel farkındalığı arttıkça sorumluluk duygusu ve davranışının da arttığı söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Üstbilişsel farkındalık, sorumluluk duygusu ve davranışı, ortaokul öğrencileri.

AN ANALYSIS OF METACOGNITIVE AWARENESS AND RESPONSIBILITY FEELING AND BEHAVIORS

Abstract

In this study, it is investigated between 'Metacognitive Awareness' and 'Responsibility Feeling and Behaviors' relationship. 508 students from secondary schools in Ankara attended to study which contains screening model. Two scales were used as data collection tools. The "Metacognitive Awareness Inventory for Children" (Jr. MAI), was developed by Sperling, Howard, Miller and Murphy (2002) and adapted to Turkish by Karakelle and Saraç (2007) and consists of 12 items. The "Responsibility Feeling and Behaviors Scale" (RFBS) was developed by Özen (2008) and used 18 items to determine results. The correlation between the two scales used in the analyses. Variables related to the students and the answers given examined by the ANOVA test. It is observed that positive relationship between metacognitive awareness and responsibility feeling and behaviors ($p < 0,05$). From this result, it can be said that as the metacognitive awareness of the individual increases, responsibility feeling and behaviors increase.

Keywords: Metacognitive awareness, responsibility feeling and behaviors, secondary school students.

GİRİŞ

Üstbiliş 1970li yıllardan beri önem verilen bir kavramdır. Üstbiliş (Metacognition) kişinin kendi düşünme süreçlerinin farkında olması ve bu süreçleri kontrol edebilmesi anlamına gelir (Brown, 1978;

Flavell,1979). Üst biliş terimi genel olarak biliş hakkındaki bilişler veya öğrenme ve bilme hakkındaki bilgiler olarak ele alınabilecek ve bireyin kendi bilişsel süreçlerini fark etmesini, izlemesini, denetlemesini ve düzenlemesini sağlayan işlemleri ifade etmek için kullanılan bir terimdir (Brown, 1987; Flavell, 1987; Metcalfe ve Shimamura, 1996; Nelson ve Narens, 1996; Aktaran: Karakelle ve Saraç, 2007).

Jacobs ve Paris (1987) pek çok araştırmacının üstbilişi; bilişin kendi kendini değerlendirmesi ve düşüncenin kendi kendini yönetmesi olmak üzere iki ana kategoriye ayırdıklarını belirtmiştir. Kendi kendini değerlendirme, bireyin verilen görev ya da etkinlik hakkındaki bildiği şeyleri dengeli bir şekilde değerlendirmesidir (Aktaran: Öztürk, 2011).

Biliş ile üst biliş arasındaki fark; bilişin algılamayı, anlamayı, hatırlamayı ve buna benzer zihinsel süreçleri içermesi fakat üst bilişin insanın kendi algılaması, anlaması, hatırlaması ve bunun gibi zihinsel süreçleri hakkında düşünmesini içermesidir (Garner ve Alexander,1989; Aktaran: Karakelle ve Saraç,2007).

Üstbilişsel farkındalık bireyin neyi bilip bilmediğinin farkında olması, kendi zihinsel süreçlerini kontrol etmesi, öğrenme sorumluluğunu alması, kendi öğrenme stratejilerinin farkında olması, kendi öğrenmesini değerlendirmesi, planlaması, izlemesi ve bilgisini yönetme stratejilerini kullanmasını içermektedir (Bağçeci ve diğ., 2009).

Öğrencilerin bir metni okumaları ve anlama kabiliyetleri hayat boyu öğrenmeleri için oldukça önemlidir. Öğrenciler uygulamış oldukları stratejilerle metinleri anlayabilirler, çıkarımda bulunabilirler. Okuduğunu anlama çalışmalarında son eğilimler okuma sırasındaki motivasyon süreci ve bilişin üst bilişi fark etmesindeki rolü üzerinde durmaktadır. Okuduğunu anlama sürecinde öğrencinin kullandığı okuma stratejileri, üst biliş ve üst bilişsel farkındalık oldukça önemlidir (Öztürk, 2011). Öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama sırasında kullandıkları stratejiler yeni bir konuyu anlama, problem çözme, yaratıcı düşünme gibi diğer etkinliklerde de geçerlidir. Kendi anlama ve öğrenme stilini bilen öğrencilerin akademik açıdan diğer öğrencilere göre daha başarılı oldukları söylenebilir.

Öğrencinin bilgiye erişiminde geçirdiği evrelerin hepsi birbirinden daha önemli ve gereklidir. Sadece akademik hayatta veya bilimsel çalışmalarda değil öğrencinin hayatının her aşamasında bilgiye ulaşmada kullandığı stratejilerin farkında olması onun daha başarılı ve verimli bir dönem geçirmesini sağlamaktadır. Bu farkındalık son yıllarda ülkemizde de dikkat çekici biçimde üzerinde çalışılan üst bilişsel bilgi olarak nitelendirilmektedir (Akin ve Çeçen, 2013).

Sorumluluk kavramı birçok yazar tarafından, kişinin kendi davranışlarının veya kendi yetki alanına giren herhangi bir olayın farkında olması ve davranışlarının ve durumların sonuçlarını üstlenmesi olarak tanımlanmaktadır (Özen, 2008).

Bireylerin kendilerine karşı ve çevrelerine karşı yerine getirmeleri gereken bazı sorumlulukları vardır. Sorumluluk duygusu bireyin üstüne düşen bu görevlerin farkına varması ve yerine getirmesidir.

Sorumluluk duygusu kavramı ve üst bilişsel farkındalık birbiriyle ilişkili olduğu düşünülebilir. Çünkü iki kavramda da bireyin kendisi ile ilgili olayların farkında olması ve içinde bulunduğu duruma göre davranış sergilemesi beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı bireylerin sorumluluk düzeyleri ile üst bilişsel farkındalık düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir.

1. Bireyin üst bilişsel farkındalığı ile sorumluluk duygusu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
2. Bireyin ailevi özellikleri, cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine göre üst bilişsel farkındalık ve sorumluluk duygusu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

YÖNTEM

Üst bilişsel farkındalık ve sorumluluk duygusu ve davranışı arasındaki ilişkinin incelendiği bu çalışma tarama modelindedir.

Tarama modelleri, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımlarıdır. Araştırmaya konu olan olay, birey ya da nesne, kendi koşulları içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışılır (Karasar, 2008).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini MEB'e bağlı tüm ilköğretim okullarında öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. sınıf öğrencileri oluşturmaktadır.

Araştırma 2016-2017 eğitim öğretim yılı bahar döneminde Ankara ilinde bulunan bazı ortaöğretim kurumlarında öğrenim gören 5, 6, 7 ve 8. sınıflarla yürütülmüştür. Çalışmanın örneklemini 508 öğrenciden oluşmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışmada veriler iki ölçek kullanılarak elde edilmiştir. Bu ölçeklerden birincisi bireyin sosyal durumlar karşısında duyduğu sorumluluk bilincini değerlendirmek amacıyla geliştirilen 'Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği' (SDDÖ)'dir. Bu ölçek 18 maddeden oluşmuştur. SDDÖ'de yer alan tüm maddeler 'her zaman', 'sıklıkla', 'çok nadir' ve 'hiçbir zaman' şeklindeki ifadelerle değerlendirilmiştir.

Diğer veri toplama aracı ise öğrencilerin üst bilişsel becerilerini ölçmek amacıyla Sperling, Howard, Miller ve Murphy (2002) tarafından geliştirilen, Karakelle ve Saraç tarafından Türkçeye uyarlanan 'Çocuklar için Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği' (ÜBFÖ)'dir. Bu ölçek 12 maddeden oluşmaktadır. ÜBFÖ'de yer alan tüm maddeler 'hiçbir zaman', 'bazen' ve 'her zaman' ifadeleri ile değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde kullanılan iki ölçeğin korelasyonuna bakılmıştır. Ayrıca öğrencilere ilişkin değişkenler ve ölçeklerdeki maddelere verdikleri cevaplar ANOVA testi ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde SPSS programı kullanılmıştır.

BULGULAR

Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği (ÜBFÖ) için ANOVA Sonuçları

Tablo 1: Cinsiyet Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M3	3,90	,04

Analiz sonuçları incelendiğinde üçüncü maddeye göre, alfa değeri 0,05 alındığında bireylerin üst bilişsel farkındalıkları, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir. Bu farklılık kızlar lehinedir.

Tablo 2: Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M4	4,46	,00
M9	3,24	,02
M12	2,80	,03

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında, 4,9 ve 12. maddelere göre bireylerin üst bilişsel farkındalıkları, sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 3: Gelir Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M3	3,36	,00
M6	2,39	,02

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında, 3. ve 6. maddelere göre bireylerin üst bilişsel farkındalıkları, gelir değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 4: Annenin Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M1	2,07	,04
M11	2,84	,00
M12	3,31	,00

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında 1, 11 ve 12. maddelere göre bireylerin üst bilişsel farkındalıkları, annenin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 5: Babanın Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M12	2,39	,02

Analiz sonuçlarına göre, 12 maddede alfa değeri 0,05 alındığında bireylerin üst bilişsel farkındalıkları, babanın eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeği (SDDÖ) için ANOVA Sonuçları

Tablo 6: Cinsiyet Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M2	6,66	,01
M4	7,61	,01
M5	5,91	,01
M6	12,18	,01
M8	5,46	,02
M9	9,11	,00
M10	9,06	,00
M11	7,73	,00
M13	8,46	,00
M15	8,52	,00
M18	5,25	,02

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında, 2, 4, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 13, 15 ve 18. maddelere göre bireylerin sorumluluk duyguları cinsiyete göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 7: Sınıf Düzeyi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M1	3,61	,01
M3	5,77	,00
M7	6,70	,01

M9	8,79	,00
M10	4,72	,00
M16	3,61	,01
M17	2,74	,04

Analiz sonuçlarına göre alfa değeri 0,05 alındığında, ölçeğin 1, 3, 7, 9, 10, 16 ve 17. maddelerine göre bireylerin sorumluluk duyguları sınıf düzeyine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 8: Gelir Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M7	2,64	,01
M10	2,18	,03

Analiz sonuçlarına baktığımızda alfa değeri 0,05 alındığında ölçeğin 7 ve 10 maddelerine göre bireylerin sorumluluk duyguları gelir değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 9: Annenin Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M2	2,64	,00
M3	2,28	,02
M4	4,17	,00
M6	2,21	,03
M7	3,45	,00
M8	3,05	,00
M9	3,39	,00
M10	4,38	,00
M11	9,32	,00
M13	4,39	,00
M16	2,42	,00
M17	3,12	,00
M18	4,93	,00

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında ölçeğin 2, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 16, 17 ve 18. maddelerine göre bireylerin sorumluluk duyguları annenin eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Tablo 10: Babanın Eğitim Durumu Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

Madde	F	p
M2	7,63	,00
M3	2,56	,01
M4	4,18	,00
M6	2,39	,02
M7	4,86	,00
M9	2,31	,02
M10	2,43	,01
M11	4,86	,00
M12	2,20	,03
M13	2,78	,03
M16	2,45	,01
M18	2,35	,02

Analiz sonuçları incelendiğinde, alfa değeri 0,05 alındığında ölçeğin 2, 3, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 13, 16 ve 18. maddelerine göre bireylerin sorumluluk duyguları, babanın eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.

Korelasyon Sonuçları

Yapılan araştırmada değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla korelasyon testi uygulanmıştır. İlişki var mı, var ise negatif mi yoksa pozitif yönde mi olduğunu belirlemek amacıyla r korelasyon katsayısına bakılmıştır.

Bu değer anlamlı olabilmesi için Sig. (2-tailed) ile ifade edilen p değeri 0.05'ten küçük olması (%95 güven düzeyinde) gerekmektedir.

Korelasyon analizinde öncelikle test seçebilmek için değişkenlerin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Normallik testi sonucunda değişkenler normal dağılım göstermediği için parametrik olmayan örneklem için kullanılan spearman testi kullanılmıştır.

Üst bilişsel farkındalık ölçeği ile sorumluluk duygusu ve davranışı ölçeği arasındaki korelasyon analizi aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 11: Spearman's rho

		Üstbiliş	Sorumluluk
	r	1	,582**
Üstbiliş	p		,006
Spearman's rho	N	508	508
	r	,582**	1
Sorumluluk	p	,006	
	N	508	508

Analiz sonucuna göre korelasyon katsayısı $r = 0,582$ olarak elde edilmiştir. $p = 0,006$ olduğu için korelasyon katsayısı anlamlıdır deriz.

Üstbilişsel farkındalık ve sorumluluk duygusu ve davranışı arasında pozitif yönlü 0,582'lik bir ilişki vardır. Bu ilişki orta düzeyde ve anlamlıdır. Bu sonuca göre üst bilişsel farkındalık arttıkça sorumluluk duygusunun arttığı söylenebilir. Aynı şekilde sorumluluk duygusu arttıkça bireyin üst bilişsel farkındalığının arttığını da söyleyebiliriz.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmanın sonuçlarına göre üst bilişsel farkındalık arttıkça sorumluluk duygusu ve davranışının da arttığı söylenebilir. Aynı şekilde sorumluluk duygusu ve davranışı arttıkça bireyin üst bilişsel farkındalığının arttığını da söyleyebiliriz.

Araştırma sonuçlarına göre üst bilişsel farkındalık testi ve sorumluluk duygusu ve davranışı puanlarının cinsiyete göre kızlar lehine anlamlı bir farklılık gösterdiği ortaya çıkmıştır. Aynı şekilde öğrencilerin sorumluluk duygusu ve davranışları sınıf düzeylerine, ailenin gelir düzeyine, annenin eğitim durumuna ve babanın eğitim durumuna göre anlamlı farklılık göstermektedir.

Araştırmanın bulguları ışığında üst bilişsel farkındalık ile sorumluluk duygusu ve davranışının ilişkili kavramlar olduğu söylenebilir. Bu nedenle öğrencilerin üst bilişsel farkındalık stratejilerini geliştirecek

etkinlikler yapılması tavsiye edilebilir. Bunun aynı zamanda öğrencinin sorumluluk duygusu ve davranışı üzerinde etkili olacağı düşünülmektedir.

Not: Bu çalışma 26-28 Ekim 2017 tarihlerinde Antalya'da düzenlenen 6'ncı Eğitim ve Öğretim Çalışmaları Dünya Kongresi- WCEIS 2017' de bildiri olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Akın, E., Çeçen, M.A. (2013). *Ortaokul Öğrencilerinin Okuma stratejileri Üstbilişsel Farkındalık Düzeylerinin Değerlendirilmesi*. Turkish Studies, 9(8).

Bağçeci, B., Döş, B., Sarıca, R. (2009). *İlköğretim Öğrencilerinin Üstbilişsel Farkındalık Düzeyleri ile Akademik Başarısı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 8(16), 551-566.

Büyüköztürk, Ş. (2010). *Veri Analizi El Kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Karakelle, S., Saraç, S. (2007). *Çocuklar İçin Üst Bilişsel Farkındalık Ölçeği A ve B Formları: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. Türk Psikoloji Yazıları, 10(20), 87-103.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özen, Y. (2007). *Sorumluluk Duygusu ve Davranışı Ölçeğinin Geliştirilmesi Güvenirliği ve Geçerliği*. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi, 7, 343-357.

Özsoy, G. (2008). *Üstbiliş*. Türk Eğitim Bilimleri Dergisi, 6(4), 713-740.

Öztürk, E. (2011). *Okuma Stratejileri Üstbilişsel Farkındalık Envanterinin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması*. İlköğretim Online, 11(2), 292-305.